

МИЛА МИХАЈЛОВИЋ

ПРЕОБРАТИ ИЛИ КАКО СЕДАМ ВЕКОВА САЧУВАСМО СЕБЕ, АЛ' НАЈПОСЛЕ ПОСТАСМО ХРВАТИ

У Италији је у 14. веку на територији данашње покрајине Молизе постојало чак девет српских колонија: Черитело, Палата, Тавена, Аквавива Круч, Сан Феличе, Монтемиро, Сан Ђакомо, Рипалда и Сан Бјазе. Прво место хронолошки забележено као српска колонија било је село Монтелонго. Одмах потом настало је село Кастелучо дељи Скјави, Колоња, Монтепагано, Рипалда, Сан Бјазе, Черитело. Село Петачо, окружено шумским простором истог имена, такође је било насељено Србима, али није било колонија. За колонију се сматрало опустело насељено место у које су се досељеници уселили, или оно које су страни досељеници основали. Село Петачо су досељени становници из већ поменутих колонија основали након што су се доселили да би се проширили, јер су њихове колоније током времена бројчано нарасле. Исто тако, нису основали ни село Палату. Оно је већ одраније постојало и било насељено локалним становништвом, али су у њему српски досељеници убрзо постали доминантна етничка група. Како наводи књига италијанског историчара, писца и политичара Ђовенала Веђеци-Рускале, српски досељеници из Далмације су у Палати подигли и своју цркву, на шта још подсећа натпис:

*Hoc primum Dalmatiae gentes castrum incoluere
ac templum a fundamentis erexere anno MDXXXI¹*

¹ Giovenale Vegezzi-Ruscalla, *Colonie serbo-dalmate del circondario di Larino, provincia di Molise*, Torino: Tipografia degli eredi Botta, 1864, 15.

Све до 19. века (места Черителя тада већ више није било: десетковано је епидемијом куге 1537, па се становништво овог места раселило у оближња места Аквавиву, Сан Феличе, у Монтемиро и Тавену), а по подацима из 1885. године² три српске колоније – Аквавива Круч, Сан Феличе и Монтемиро – још су одолевале асимилацији и задржале су сећање на своје српско порекло, сачувале свој језик и обичаје. У њима је живело између 3000 и 5000 становника. О овоме је писао Ристо Ковачић³ у *Гласнику Српској ученој друштва*. Лист се продавао у Београду, у књижарници Велимира Валожића (1814–1887). Велимир Валожић је био родом Чех и право име му је било Валаух Лоренц. Променио је име по доласку у Кнежевину Србију, где је био угледни књижар и издавач.

У својој горе поменутој чувеној етнографској студији о српским колонистима из Далмације из 1864, Веђеци-Рускала наводи да се у српским колонијама још задржао обичај прославе првих дана маја, у славу пролећа, чега у католичком црквеном календару нема. Досељеници су највероватније славили Ђурђевдан. Ђовани де Рубертис (1813–1889), италијански књижевник, филолог и преводилац српског порекла, потомак досељеника из Далмације, забележио је и строфе песама које су се том приликом редовно певале. Веђеци-Рускала такође наводи да се у Тавени тада још говорило језиком далматинских Срба, али да је он полако нестајао. Каже и да, по последњем попису, нико у овом селу није навео да говори српски из бојазни да би их у том случају сматрали за странце, што им не би било право, јер они, иако другим језиком говоре, себе сматрају чистим Италијанима.⁴

Интересантан је податак да су досељени Срби у то време још увек за Божић „налагали заветни бадњак”, што се сматра за најавутентичнији доказ њиховог српског порекла. Осим тога, документовано је и да је у њиховим црквама служба била другачија од оне у католичким црквама, као и да се служила на њиховом језику, „много другачијем од латинског и грчког”, како је забележио у својим студијама италијански хуманиста и историчар из XVI века фра Ђироламо Марафиоти (1567–1626).⁵

² Ристо Ковачић, „Српске насеобине у јужној Италији”, у: *Гласник Српској ученој друштва*, књига 62, Београд 1885, 273–340.

³ Христифор (Ристо) Ковачић (1845–1909) је био професор славистике на Универзитету у Риму, члан Српског ученог друштва и почасни члан Српске краљевске академије.

⁴ Vegezzi-Ruscala, *ibid*.

⁵ Fra Girolamo Marafioti, *Le Croniche et antichità di Calabria. Conforme all'ordine de' testi greco e latino raccolte da' più famosi scrittori antichi e moderni*, Padova: Ad istanza de gl'Uniti, 1601.

Да су овамо насељени Словени били Срби, постоје и други историјски записи који то недвосмислено потврђују. Осим већ поменутих Марафиотијевих радова, то су, пре свега, списи и студије историчара и професора права из 18. века Томаза Виталеа,⁶ студије и преписка са Медом Пуцићем професора Јована де Рубертиса (Giovanni de Rubertis, 1813–1889) објављена 1856. у Задру.⁷ Осим тога, ту је и већ поменута студија коју је у Торину 1864. објавио Ђовенале Веџеци (Giovenale Vegezzi), и то са посветом српском кнезу Михаилу Обреновићу. Посвета гласи: „Његовом Височанству Књазу Михаилу Обреновићу, владару Србије, аутор виђење коначног победника кобне битке на Косову сагледава и њему књигу посвећује” (*A Sua Altezza il Principe Michele Obrenovic, knez regnante di Serbia, l'autore vaticinandolo vindice dalla fatal battaglia di Kosovo offre e consagra*).⁸

У свом истраживању, филозоф, историчар и бискуп из Молизеа, а касније и надбискуп Тира, Ђовани Андреа Трија, утврдио је да су вароши Палата и Сан Ђакомо из околине града Ларино српског порекла, те да се у Сан Ђакому сваке године слави долазак Срба у то место. Он је, такође, забележио и да је место Сан Бјазе српског порекла.⁹ Податак се потврђује и на страницама месечног Билтена феудалне комисије из 1810. године,¹⁰ када се у њему позива на документа о досељавању Срба у ове крајеве и на њима загарантован феудални уступак да на 50 година од досељавања буду ослобођени сваког намета.

Половином 19. века ово допуњује у својим студијама славни италијански лингвиста Грацијадис Исаија Асколи (Graziadio Isaia Ascoli 1829–1907), отац италијанске глотологије, који је био и професор Научно-литерарне академије у Милану, државни саветник и сенатор Краљевине Италије. Фебруара 1863. у писму директору Политехничког универзитета у Милану он, између осталог, каже:

Словенски језик молишких колонија је српски, тј. онај што се говори с малијем варијацијама у Далмацији, Црној Гори, Србији итд. Српске колоније у Молизу живо љубе свој српски језик и своју српску народност, али у исто доба љубе такођер и отаџбину ита-

⁶ Tommaso Vitale, *Storia della regia città di Ariano e sua diocesi*, Napoli: Stamperia Salomoni, 1794, 522.

⁷ Giovanni De Rubertis, *Delle colonie slave nel regno di Napoli. Lettere*, Zadar: Demarchi-Rougier, 1856.

⁸ Vegezzi-Ruscalla, *ibid.*

⁹ Giovanni Andrea Tria, *Memorie storiche civili, ed ecclesiastiche della città e Diocesi di Larino*, Roma: Zempel prefetto Monte Giordano, 1774, 688.

¹⁰ *Bullettino delle sentenze emanate dalla Commissione feudale dell'anno 1810*, n. 3, Napoli: Stamperia di Angelo Trani, 1810, 46–47.

лијанску. Овим Србима у Молизу, Италија би се могла користовати да јој помогну склопити нових савеза, цивилних и политичких, са Србима што су с друге стране Јадранског мора.¹¹

Статистичке податке о присуству Срба у Италији је 1844. године пружио истраживање чувеног италијанског лингвисте, нумизматичара и археолога, професора Бернардина Бјонделија (Bernardino Biondelli, 1804–1886). Он је први сачинио топографско-статистичку карту Италије по присуству страних насеобина. Студија се у италијанској научној литератури сматра за истински етнографски драгуљ, јер прва научно изучава страну колонизацију државне територије.¹² Две године касније, Луиђи де Бартоломеис (Luigi De Bartolomeis) је објавио књигу са детаљним пописом страних колонија са врло интересантним подацима. Наиме, он наводи да Италија има укупно 652.940 становника страног порекла, који су се ту населили и ту већ вековима живе, те да представљају једино домородно становништво својих простора. Он наводи да у Италији живи 210.000 Словена (најбројнија етничка група), 38.780 Немаца, 78.000 Француза (сви су насељени на Сардинији), 390 Влаха, 88.710 Албанаца, 25.830 Грка, 42.790 Јевреја, 490 Цигана и 140.000 Албана.¹³

Српску јавност је о српским насеобинама у Молизеу први обавестио дубровачки племић и српски књижевник Медо Пуцић (1821–1882). Између 1842. и 1844. године он је за угледну књижевну ревију *Фавиле*, коју је уређивао Франческо дал Онгаро, написао око десетак студија, међу којима једну посвећену српским народним песмама. Његов дуги боравак у Италији је резултирао бројним познанствима, одакле потиче и драгоцени сусрет са већ поменути професором Јованом де Рубертисом (Giovanni De Rubertis), познатим италијанским књижевником и песником српског порекла, рођеним у српској насеобини Аквавива Круч у Молизеу. Од 1853. датира њихова преписка, коју је Антонио Казали (Antonio Casali) 1856. године објавио у задарском листу *Осерваторе далматина* (*L'Osservatore dalmata*). У преписци се говори о историји, обичајима и народним песмама српских досељеника на просторе покрајине Молизе. Јован де Рубертис, који је 1885. постао дописни члан САНУ, био је кључни човек у покушају очувања српске културе, националне

¹¹ Graziadio Isaia Ascoli, „Lettera al Direttore del Politecnico. Sul dizionario etimologico dei vocaboli italiani di origine ellenica con raffronti ad altre lingue”, compilato da M. A. Canini, 1863, in: *Il Politecnico*: Serie 4a. Parte letterario-scientifica. Volume Primo, Milano: Zanetti, 1866, 94.

¹² Bernardino Biondelli, „Prospetto topografico-statistico delle Colonie straniere d'Italia”, *Annuario geografico Italiano*, Bologna: Rusconi, 1845, 1–28.

¹³ Luigi De Bartolomeis, *Notizie topografiche e statistiche sugli Stati Sardi*, Torino: Tipografia Cirio e Mina, 1847, 890.

свести и идентитета српске мањине повезивањем са матицом. Лингвиста Грацијадно Исаија Асколи је за њега написао да је човек великог знања, паметан, домишљат, родом из места Аквавива Круч, песник који „пева језиком Дантеовим на језику Краљевића Марка”.¹⁴ Коју годину касније, Де Рубертис је на италијански језик превео и објавио збирку поезије Меда Пуцића.¹⁵ Другом издању збирке, објављеном у Казерти 1869. године, Де Рубертис је додао и шеснаест српских народних песама које је превео из збирки Адама Мицкјевича и Вука Караџића.¹⁶

Године 1883. у Рим, на катедру Филозофског факултета, долази као професор славистике Ристо Ковачић. На том месту ће остати до краја живота (1909). Годину дана по доласку у Италију посетио је Молизе и дуго времена провео међу тамошњим Србима. Своја истраживања је 1885. године објавио у *Гласнику Српској ученој друшћива*.¹⁷ Њега је на обилазак Молизеа навела преписка Меда Пуцића и Де Рубертиса, који му је пружио драгоцену помоћ. Већ у годинама, али крепког здравља, како га описује професор Ковачић, Де Рубертис му је показао малу фотографију, дар Меда Пуцића, коју је побожно чувао. Била је то фотографија српског краља Милана из „Биограда, када је био у граду као наставник док је његово величанство учило”, забележио је Ковачић Де Рубертисове речи.

Ковачић је боравио у Ларину, Аквавиви Кручу, Палати. Од познанстава са српским потомцима у покрајини Молизе он посебно истиче породицу Вета, која је припадала високом друштвеном слоју и живела у вароши Ларино, те да се кћер угледног адвоката Анђела Вете звала Наталија, „по прекрасној краљици Србије”. У њиховој кући је упознао и др Кјавара, унука по мајци славног научника, јакобинца и једног од вођа Напуљске републике српског порекла, Николе Нерија (Nicola Neri, 1761–1799). Ковачић је у својим извештајима 1885. године забележио и податак да су породице српских потомака у Молизеу на видном месту у својим кућама држале, уз фотографије краља Умберта и краљице Маргерите, и фотографије српског краља Милана и краљице Наталије, те да су му мештани Аквавиве Круча рекли да ће у месту ускоро бити направљено шеталиште које ће назвати именом српске краљице Наталије, из захвалности за велику помоћ коју је послала пострада-

¹⁴ Graziadio Isaia Ascoli, *Studi critici*, Roma, Torino, Firenze: Ermanno Loescher, 1877, 37 e seg.

¹⁵ *Poesie serbe di Medo Pucić (Orsatto Pozza) volgarizzate da Giovanni de Rubertis Italo-Slavo*, Campobasso, 1866.

¹⁶ Maria Rita Leto, „La 'Fortuna' in Italia della poesia popolare serbo-croata dal Tommaseo al Kasandric”, in: *Europa Orientalis*, n. 14, 1995, 1, 239–240.

¹⁷ *Гласник Српској ученој друшћива*, књига бр. 60, 1885, Београд: Штампарија Краљевине Србије.

далима у земљотресу у Искији. Наиме, 28. јула 1883. увече острво Искија је разорено земљотресом од 10 степени Меркалијеве скале, када је погинуло око 2.500 особа, па је краљица Наталија тамо упутила велику помоћ. Током боравка међу молишким Србима професор Ковачић је много времена провео у разговору са обичним народом и, по казивању старих, забележио бројна српска предања и песме који су се преносили с колена на колено.

Професор Ковачић се јавно обратио Српском ученом друштву за помоћ како би обишао и друге српске насеобине широм Јужне Италије које је желео да попише, истражи, да о њима напише извештај, да их повеже са земљом матицом и помогне им да не нестану. Био је то његов „вапај за дневницама”, јер му је за овај дивовски посао била неопходна материјална потпора. Нема одговора на питање да ли их је он и добио, или је пак наставио истраживање како је могао, властитим средствима, једноставно боравећи у Молизеу уз помоћ српских потомака.¹⁸

Данас, око век и по касније, молишки Срби више нису Срби, већ Хрвати. По споразуму између Италије и Хрватске из 1996, Италија их сматра делом хрватске нације, њихов језик као хрватски језик и признала им је статус хрватске националне мањине са свим припадајућим мањинским правима. Има их око пет хиљада, од којих половина још говори језиком предака. Као језичка мањина, уживају све бенефиције које Европска унија, држава и покрајина у којој живе за тај статус гарантују, између осталог: слободну употребу свог језика приватно и јавно, у говорном и писаном облику, а под одређеним условима и у јавној администрацији, право на властито име, на топографске и саобраћајне натписе, на школе, библиотеке и медије на свом језику, али и на веома значајну финансијску подршку на свим нивоима и за сваки облик заштите, чувања и неговања свог мањинског идентитета, језика, традиције и културе. Статус ове „историјске хрватске” језичке мањине у Италији је дефинисан Законом 482 из 1999. којим је она једна од 12 признатих мањина уз: албанску, каталонску, француску, франко-провансалску, фурланску, немачку, грчку, ладинску, окситанску, сардинијску и словеначку.

¹⁸ Миодраг Михајловић, „Скавони и њихове изворске виле”, у: *Српско наслеђе – историјске свеске*, број 3, Београд, март 1998.